

Rinaldo Marmara

36

“İnsanı asla bıktırmayacak, olabilecek en hayranlık uyandırıcı görünüşüyle Büyük Mezarlık Pera sosyetesinin buluşma yeridir; bu ucu bucağı belirsiz manzara Üsküdar ve Kadıköy kıyılarını, Adalar’ı ve ufukta Uludağ’ı, ardında da Boğaziçi’nin Marmara’ya açıldığı Sarayburnu’nu kucaklar...”

Büyük Mezarlık

Ayaspaşa Mezarlığı

Olivier, Thévenot, Gautier, Loti, De Amicis, Pertusier... eski İstanbul’u ziyaret etmiş gezginlerin neredeyse hepsi eserlerinde Pera mezarlıklarının güzelliği ve özgünlüğüne en azından değinmişler ya da bunun üzerinde uzun uzun durmuşlardır. Ben sadece kralın Doğu dilleri çevirmeni olan Jouffannin’in Türkiye tarihi üzerine yazdığı dikkate değer kitaptan alıntı yapmakla yetineceğim: “İnsanı asla bıktırmayacak, olabilecek en hayranlık uyandırıcı görünüşüyle Büyük Mezarlık Pera sosyetesinin buluşma yeridir; bu ucu bucağı belirsiz manzara Üsküdar ve Kadıköy kıyılarını, Adalar’ı ve ufukta Uludağ’ı, ardında da Boğaziçi’nin Marmara’ya açıldığı Sarayburnu’nu kucaklar...”⁽¹⁾

Nerval’in betimlemelerine göre ise: “Kışlanın (Topçu Kışlası) cephesini geçince insan kendini yalancı çınarların ve çam ağaçlarının gölgesi altında uzanan büyük bir düzlüğün, Büyük Mezarlık’ın girişinde bulur. Öncelikle, üzerine mermer bir banka kurulurcasına tereddütsüz oturulabilen uzun düz mezar taşlarına kazınmış İngilizce kitabe ve armalarla göze çarpan frenk mezarlığından geçilir. Denize hâkim bir alanda, köşk şeklinde bir kahvehane yükselir. Buradan Asya kıtası rahatlıkla görülebilir.”⁽²⁾ Geçen yüzyıllarda mezarlıklar “şehirlerin bahçeleri”ydiler.⁽³⁾

Jouannin’in kitabından alınma gravür; arka planda Topçu Kışlası, ön planda Büyük Mezarlık betimlenmektedir.

Günümüzde Taksim Gezisi'nin bir bölümünü kapladığı Büyük Mezarlık (Ayaspaşa Mezarlığı), aşağıdaki belgelerden de anlaşılacağı üzere "Beyoğlu Mezarlığı" olarak da adlandırılıyordu:

- 3 Mayıs 1669⁽⁴⁾ yangınında kül olan "St. François de Galata" Kilisesi'ne, Sultan II. Mustafa'nın 6 Mart 1697 tarihli kararname ile el kondu. Fransız cemaati orada kalan ölümlerin kemiklerinin mezardan çıkarılmasını sağladı ve çıkarılan kemikleri Beyoğlu Mezarlığı'na aktardı.⁽⁵⁾

- Sainte-Marie Draperis'in 1750-1865 arası cenaze tutanaklarında: "Cemeterium commune catholicorum (ou fidelium) quod vulgo dicitur Beiglo"⁽⁶⁾ denilmektedir.

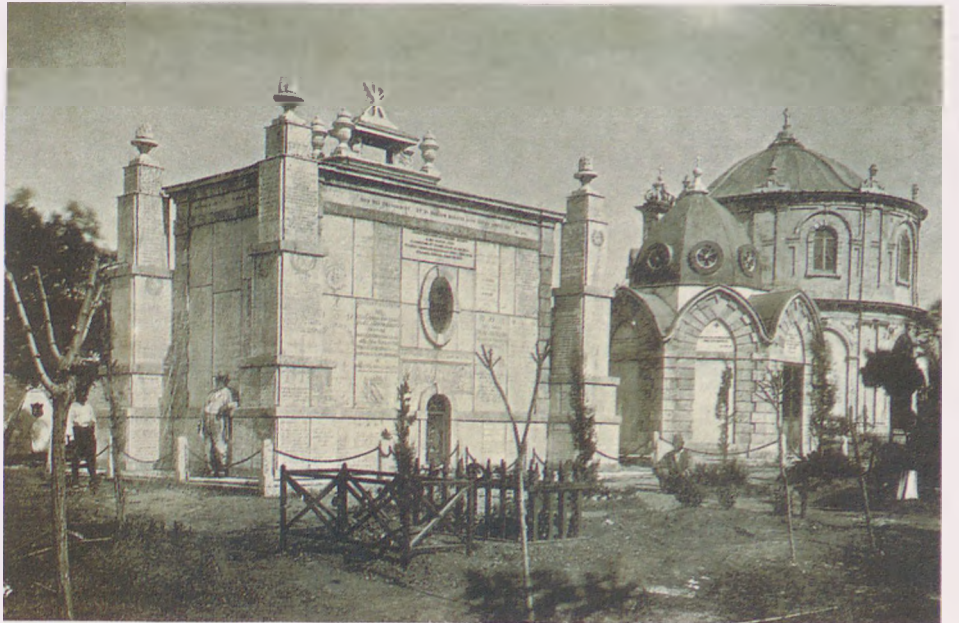
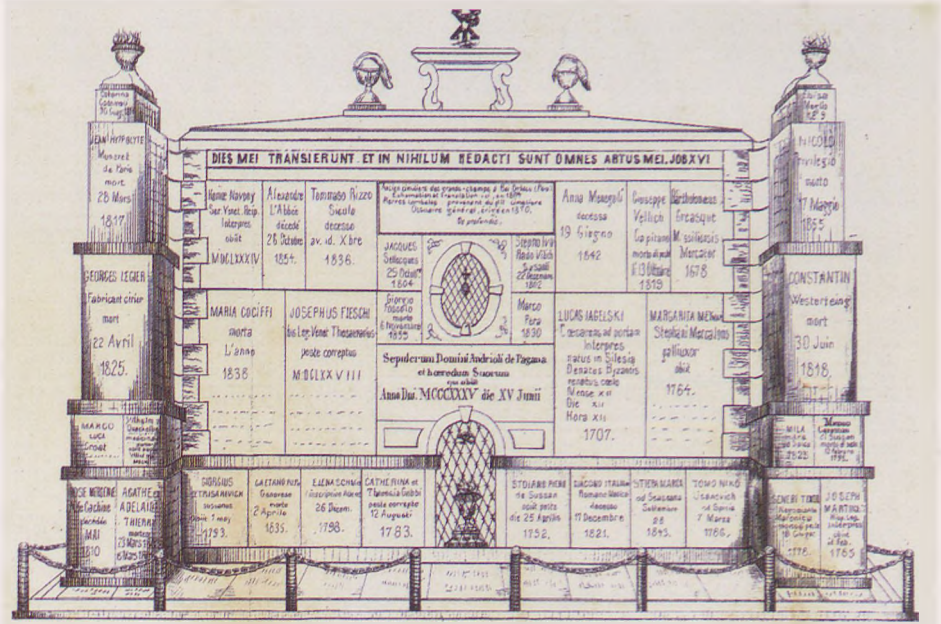
Büyük Mezarlık'ın kesin ölçülerini bilmiyoruz. Fakat 1864 tarihli mezarlık tasfiyesinin, çevresi 13500 pica'lık⁽⁷⁾ bir alan içinde gerçekleştirildiği bilinir. Başlangıçta çok daha büyük olan mezarlığın bir kısmı da 1803-1804 yıllarında Topçu Kışlası'nın inşaatı sırasında ortadan kaldırıldı.⁽⁸⁾

Cenevizliler devrinde mezarlıklar şehir surlarının "hemen dışında" bulunurdu. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ise, veba salgını dönemleri haricinde, ölümler kiliselerin avlularına, hatta içlerine gömülmüşlerdir. Önceleri Ayaspaşa Mezarlığı Katoliklere veba kurbanlarının gömmeleri için tahsis edilmişti. Bu sav, hemen mezarlığın bitişiğindeki iki hastanenin (Saint Louis Hastanesi ya da Sivil Hastane ve Latin ya da Peyrotes de denilen St. Jean Hastanesi) varlığı ile de doğrulanır. Mezarlıkta 1561'den beri bulunan iki eser de bu savı doğrular niteliktedir:

- 1560-61 yıllarında Busbecq zamanında Galata'yı kasıp kavuran veba salgını dönemiyle çağdaş, yerin 1,5 m derinliğinde bulunmuş 1561 tarihli bozulmamış bir mezar taşı.⁽⁹⁾ "Wilhelmus Quackelbe en alias coturnossius, Belga, cortracenus, medicinae doctor et omnis philosophiae peritissimus, Cum Constantinopoli pluribus annis Reipublicae christianae navasset aperom, tandem iter quod in patriam negabatur, Christo duce vertit in coelum; obiit peste viij id maj MDLXI."⁽¹⁰⁾ İlk gömünün 1585 yılına tarihlendiği, vebadan ölen Cizvitler'e ait gömünlükte bulunan bir mezar taşı: "Patres Societatis Jesu, peste interempti"⁽¹¹⁾

Aşağıdaki dökümdede de görülebileceği gibi, 1615'ten itibaren yeni şehrin kurulmasından sonra Ayaspaşa Mezarlığı Katolik ve Latinlerin ortak defin yeri haline geldi.

Katolik-Latin mezarlığının 1863-64 dönemi defin tutanağında,⁽¹²⁾ Komisyon sekreteri M. Belin Beyoğlu Mezarlığı'ndaki mezarların listesini verir. Ben bu listeyi İstanbul'un Latin dünyasına ilişkin tarihi bir belge olarak kabul ede-

Büyük Mezarlık anısına dikilen anıtın E yüzünü betimleyen, mezar kitabelerinin bir özeti ni de içeren bu tablo 9. Tutanak'tan alındı (üstte), M. Sebah tarafından çekilmiş olan, anıtın ön planda olduğu fotoğraf (13. Tutanak).

rek (14., 16. ve 17. yy'lar için tüm listeyi, 18. ve 19. yy'lar için örnek nitelikteki bazı kitabeleri seçerek) bir daha yayımlıyorum:⁽¹³⁾

14. yüzyıl

1335 Sepulcrum Domini Andrioli de Pagana et haeredum suorum qui obiit anno Oni MCCCXXXV die XV Junii.

15. yüzyıl

Bu yüzyıla ait hiçbir mezar taşı bulunamadı.

16. yüzyıl

1561 Wilhelmus Quackelbe (kitabesi yukarıda verilmişti)

Daha aşağıda, aynı taşın sol tarafında şunlar okunur:

Edem agro sepeliuntur: Barth, Scabios, Wolfius, Doltsch, Michel Cot, Petrus Zacowit,

Christorofus Heres, Stephanus Schath.

17. yüzyıl

1615 Joannis Pauli Zois.

1634 Nicole Sciota

1656 Stefanus Justinianus.

1648 Jacobus Rota Bergomas, satıcı. Parisli aile Cousin'den: kitabe Latince ve Yunanca olarak çift dilli.

1651 Joscophus Favre.

1661 Maximilianus Vischer.

1667 Bartholomeus Soncino.

1669 Victoria Bianchi.

1677 Joannes d'Andrea.

1678 Josephus Fieschi, vebadan ölmüş.

Bartholomeus Greasque.

1684 Homae Navony.

1689 Maria Gano.

1690 Pietro di Rafaele, kitabe Ermenice. ▶

M. Sebah tarafından çekilmiş olan, 14. yüzyıla ait mezar taşının fotoğrafı (13. Tutanak).

18. yüzyıl

- 1707 Lucas Jagelski
- 1709 Lucas Barga.
- 1712 Josephus Pascal Meynard.
- 1715 Joannes Battista Navon.
- 1726 Joannes Forner Sonnenhold.
- 1730 Vittore e Elisabetta di Gomidas (talihli Comidas'ın yeğenleri), kitabe Ermenice.
- 1734 Gasparo Tilakian, kitabe Ermenice.
- 1738 Anne Thérèse Serane, vebadan ölmüş.
- 1739 Jean François Sarmet.
- 1740 David Magy, Fransız tüccar.
- 1742 Antonius Byzantinus.
- 1743 Raymundus Dugabé Delari.
- 1756 Georgius della Rocca, vebadan ölmüş.
- 1761 Smaragda Lakitz.
- 1762 Lucia Rossi.
Nicoletta Lassa.
Antonius Moronini, vebadan ölmüş.
Josephus Haddet, doktor.
- 1764 Marguerite Meynard Stephani Roustain uxor.
- 1765 Nicolaki Spencos.
- 1770 Jean Galiber, Fransız elçiliği yanında tıp doktoru.
- 1777 Anna Burlagi.
- 1780 Giuseppe Crutta, Rusya elçiliğinde çevirmen, vebadan ölmüş.
- 1788 Marie Thérèse Giavany.
- 1791 M. Esprit Melé, kilit ustası, vebadan ölmüş.
- 1793 Nicola Rostaing, Tüm Rusya İmparatoru majestelerinin hizmetinde, Kumbaracı askerler alayının birinci binbaşısı.
- 1794 Nicolas-Auguste Mazurier, Milli Uzlaşma tarafından Osmanlı kapısının hizmetine gönderilmiş dahi kaptan.

19. yüzyıl

- 1801 Henri du Bois, Lyon'lu, Budapeşte'deki Fransa Alt Komiserliği mühürdarı.
- 1805 Catherine Rossi.
- 1809 Annetta Anderson.
- 1816 Francesca Kalavagi di Scio.

- 1821 Charles-Joseph de Ledoux, at terbiyecisi.
- 1824 Teresa Galibert; İtalyanca ve Ermenice çift dilli yazıt.
- 1825 Geoges Legier, cila üreticisi.
- 1834 Georgius Wood, Babiâli İngiliz Elçiliği çevirmeni.
- 1836 Antoine Placide Pelletier, Fransız, tıp doktoru, vebadan öldü.
- 1843 Giuseppe Mottura.
1852 Daniel Dubroca, Fransız ordusu baytarı ve İstanbul baytarlık mektebinin kurucusu.
- 1855 Giorgio Foscolo Drivini.
- 1856 Gustave Adolphe Baumgarten, Fransız Yollar ve Köprüler Başmühendisi, légion d'honneur nişanı sahibi.
- 1857 Maria Daileggio.
- 1858 Maria Corniola.

19. yüzyılın ortalarına doğru Pera semti öylesine önem kazandı ki, Beyoğlu Mezarlığı'nın kamu sağlığını tehdit ettiğine karar verildi ve 1852 yılından itibaren (16 Cemaziyelâhir 1269) Osmanlı hükümeti yabancı elçiliklere gönderdiği muhtıra ile bu mezarlığın artık kullanılmamasını istedi. Buna göre mezarlar muhtıra tarihinden başlayarak üç yıl içinde boşaltılmalıydı. Bunun karşılığında Osmanlı hükümeti Feriköy sirtlarındaki bir araziye mezarlık olarak tahsis edecekti. 1854-56 Kırım savaşı bu kararın gerçekleştirilmesini engelledi. Buna karşılık bu bekleme süresinde masrafını Fransız ordusunun çektiği bir duvarla çevrelenen bu yeni araziye, Pera'nın çeşitli hastanelerinde ölen Fransız askerler ve subaylar defnedildi.⁽¹⁴⁾

Fransız elçiliği, 3 Şaban 1275 muhtırası ile 1858'de Osmanlı yönetiminden daha önce Protestanlara tahsis edilmiş

olan mezarlık alanına katılma izni elde etti.⁽¹⁵⁾ Bir yıl sonra Mgr. Paolo Brunoni naiplik için yeni bir mezarlık oluşturmaya karar verdi.

6. Bölge Belediyesi Sağlık Meclisi 18 Ekim 1859 tarihli oturumunda, son definden itibaren beş yıllık bir sürcin sonunda, Beyoğlu Mezarlığı'na gönlümüştü cesetlerin kalıntılarının oradan çıkarılmasına karar verdi. Piskoposluğun 27 Nisan 1859'da mezarlığa defni yasakladığı göz önüne alınırsa buranın boşaltılmaya başlanması için 1864'e kadar beklenmesi gerekecekti.⁽¹⁶⁾

24 Şubat 1863'ten itibaren Feriköy Mezarlığı Meclisi her ay yerel gazeteler aracılığıyla mezarlığın toptan tasfiyesi için yönetmeliğin verdiği süreye ilişkin önlemlerin alınması gerektiğini duyuran ilanlar vermeye başladı.⁽¹⁷⁾

"Doğu Kuryesi" ve "İstanbul Gazetesi" ile kamuya duyurulan son ilanla ise, ailelere en geç 12 Mart 1864'e kadar acilen mezarlarını boşalttırmaları gerektiği bildirildi. Bu tarihe kadar boşaltılması talep edilmemiş her mezar, genel ve ortak tasfiyeye dahil edilecekti.⁽¹⁸⁾

24 Şubat 1863 tarihli ilk ilandan sonra, bir piskopos, üç subay ve Fransa doğu ordusundan 134 askerin; sonra da Alléon, Franchini, Pisani, Boccardo ailelerince istenen mezarların tasfiyesine girildi.

Genel tasfiye 29 Şubat ile 12 Mart 1864 tarihleri arasında yapıldı. 14 Mart'tan 19 Mart'a kadar boşaltılması kimse tarafından talep edilmemiş sahipsiz mezarların taşları kaldırıldı ve 21 Mart'tan 27 Nisan 1864'e kadar toprak derinlemesine kazıldı, ardından da elekten geçirildi. Toprakta bulunan tespihler, madalyalar... kısacası tüm nesnelere toplu mezarlığın içine yerleştirilen beyaz demirden bir kutuya kondu. Sonra toprak, doğal engebesine göre, 1 m ilâ 2 m derinlikte bulunan tuf tabakasına kadar iyice kazıldı.⁽¹⁹⁾

Mezarlığın tasfiyesi Başpapaz Antonis Giogiovich'in yönetimi ve gözetimi altında gerçekleşti.

Eski Büyük Mezarlık'tan çıkarılan kemik miktarı en az 22.000 civarındaydı.

Adı geçen mezarlıktan kaldırılan mezar taşı sayısı ise 307 idi.⁽²⁰⁾

1872 yılında Topçu Kışlası'nın duvarı dibinde yapılan çalışmalar sırasında eski mezarlığa ait 2 mezar taşı daha bulundu ve yetkili askeri otoriteler tarafından mezarlık idaresine teslim edildi.⁽²¹⁾

1869 yılında üzerinde "PETRUS FILIUS MICHAELIS HA GIAR ALEPPINI A.D. 1800" kitabesi bulunan son bir mezar taşı Taksim Gezisi'nin zemini altında bulunup Feriköy'e taşındı ve orada yapılan anıtın dibine yerleştirildi.⁽²²⁾

Kemikler ve mezar taşlarının Feriköy Mezarlığı'na nakliye masrafları, işçilere ödenen ücretler ve kullanım malzemesi-

